

STUDJA I MATERJAŁY DO DZIEJÓW NOTARJATU W POLSCE

CZĘŚĆ II

WYBRANA PRACA AUTÓR SAMOISTOTNYCH
A TAKŻE OSOBNIE STWORZONYCH KARTASZ
DOCH GŁÓWNYCH KARTASZ DO KARTASZ
NOTARJATU WYBRANEGO. O KARTASZ W KARTASZ
DOCHOWAŁA DOCHOWAŁA W KARTASZ
KARTASZ KARTASZ DOCHOWAŁA KARTASZ
WYBRANEGO KARTASZ KARTASZ DOCHOWAŁA
KARTASZ KARTASZ DOCHOWAŁA KARTASZ

WYDAWCA GŁÓWNY I WYDAWCA
WYBRANEGO
1928

REJENT HENRYK DRZEWIECKI

STUDJA I MATERJAŁY¹²³⁶ DO DZIEJÓW NOTARJATU W POLSCE

C Z Ę Ś Ć II

DOMNIEMANIA ODNOŚNIE AKTÓW NAJDAWNIEJSZYCH,
A TAKŻE ODNOŚNIE STOSUNKU SĄDÓW KASZTELAN-
SKICH ORAZ KANCELARYJ SEJMOWYCH DO SĄDOW-
NICTWA DOBROWOLNEGO. O JĘZYKU W AKTACH SĄ-
DOWNICTWA DOBROWOLNEGO W DAWNEJ POLSCE
DAWNE SĄDOWNICTWO DOBROWOLNE SĄDÓW WIEJ-
SKICH. AKTA ŁAWNICZE STAREJ WARSZAWY. PUNKTY
WYTTCZNE W SPRAWIE BADAN ARCHIWALNYCH NAD
POLSKIEM SĄDOWNICTWEM DOBROWOLNEM

SKŁAD GŁÓWNY U GEBETHNERA I WOLFFA
WARSZAWA
1928

DRUK ST. NIEMIRY SYN i S-ka
Warszawa, Pl. Napoleona 4, tel. 76-40
Pod zarządem Józefa Puchalskiego

ZAKŁAD HISTORII
PRAWA POLSKIEGO
Uniw. Wrocławski

20575

Studja i materiały do dziejów notariatu w Polsce.

C Z Ę Ś Ć II.

Domniemania odnośnie aktów najdawniejszych, a także odnośnie stosunku sądów kasztelańskich oraz kancelaryj sejmowych do sądownictwa dobrowolnego.—O języku w aktach sądownictwa dobrowolnego w dawnej Polsce. Dawne sądownictwo dobrowolne sądów wiejskich. Akta ławnicze starej Warszawy. Punkty wytyczne w sprawie badań archiwalnych nad polskim sądownictwem dobrowolnem.

Ź R Ó D Ł A.

- Historja prawa polskiego — J. W. Bandtkie-Stężyński;
Historja źródeł dawnego prawa polskiego — Stanisław Kutrzeba;
Dawny proces polski — Józef Rafacz;
Zarys dziejów notariatu w Polsce — Henryk Drzewiecki;
Studja i materiały do dziejów notariatu w Polsce, część I — Henryk Drzewiecki;
Najstarsza księga sądowa wsi Trześniowa — Helena Polackówna;
Księgi sadowe wiejskie — Bolesław Ulanowski (Starodawne prawa polskiego pomniki t. XI i XII);
Księgi ławnicze miasta starej Warszawy z XV wieku, wydanie Warszawskiego Archiwum Głównego;
Charakterystyka prawa prywatnego polskiego — Przemysław Dąbkowski.
-

Domniemanie o treści aktów najdawniejszych, a także o treści stosunku sądów kasztelańskich oraz kancelaryj sejmowych do sądownictwa dobrowolnego w dawnej Polsce.

Najdawniejszym pomnikiem pisma w Polsce są kościelne tablice, tak zwane paschalne, sięgające końca wieku dziesiątego, najdawniejszy zaś z dotychczas znanych urzędowo sporządzony umowny akt piśmienny sięga roku 1088; jest to akt działu majątku spadkowego po Adrjanie z Lubomirza, zeznany przed wojewodą krakowskim Sieciechem; być może, że w archiwach znalazłyby się akta z czasów jeszcze dawniejszych. Tablice paschalne z X i XI wieku nas nie doszły, zachowała się jedna z wieku XII, zwana lubińską; pomienione tablice nazywały się dla tego paschalnemi, że obok dat rocznych wskazywały datę wielkanocną, według której regulowały się daty innych świąt ruchomych; tablice takie znajdowały się po większych kościołach; umieszczano w nich także wzmianki o ważniejszych wypadkach, przedstawiały więc sobą kronikę historyczną.

Jeżeli pismo stosowane było przez duchowieństwo w tablicach paschalnych już od końca wieku X, to mogło być ono używane i do umów, zeznawanych w tejże epoce przed królem, księciem, wojewodą, czy też biskupem; redaktorami tych aktów mogły być naogół tylko osoby duchowne, gdyż z tej sfery początkowo rekrutowali się pisarze; domniemanie takie potwierdza poniekąd ta okoliczność, że pomieniony akt działu ziemi sięga jeszcze roku 1088, — a więc tylko stulecie dzieli go od czasu powstania tablic paschalnych.

Według Dogiela i Jana Wincentego Bandtkiego, umowy, dotyczące własności ziemskiej, sięgają roku tysięcznego. Mogły to być działy, darowizny, a nawet i sprzedaż, gdyż pieniądze metalowe zaczęły obiegać ziemie polskie około roku tysięcznego.

Najnowsze badania: Grodeckiego, Tymienieckiego, Maleczyńskiego i innych uczonych stwierdzają, że przed wprowadzeniem do miast polskich prawa niemieckiego, jeszcze nadługo przed wiekiem XIII, powstały osiedla miejskie, czyli zawiązki

miast, które miały swój rodzimy ustrój ekonomiczny i administracyjno-sądowy. W takich zawiązkach miast, gdy znajdowały się one w korzystnym położeniu, powstawał stały targ.

Przed wprowadzeniem prawa niemieckiego w Polsce było dziewięćdziesiąt pięć stałych punktów targowych (Dr. Maleczyński), które posiadały pewną odrębność prawną w postaci instytucji sędziego targowego, który, zapewne, był zastępcą kasztelana grodowego, sprawiając sądy na targach nad ludnością wiejską i napływową.

W owych czasach, poprzedzających wiek XIII, najprawdopodobniejszą dobrowolną transakcją, należącą do jurysdykcji sędziów targowych, względnie kasztelanów, mogła być pożyczka w formie aktu, zeznawanego przed sądem grodowym, targowym czy kasztelańskim, względnie pokwitowanie takiej pożyczki.

Każdy zamek miał kasztelana na czele, który w obrębie swojej kasztelanji, to jest: grodu, przyległych włości i pobliskich osiedli, jurysdykcję sprawował. Kasztelan załatwiał osobiście lub przez swoich sędziów sprawy większe i pomniejsze.

Kwestja, czy sądy kasztelańskie wogóle służyły i do przyjmowania aktów dobrej woli, pozostaje dotychczas niewyjaśniona. Również niewyjaśniono, czy kancelarje sejmowe przyjmowały akta dobrej woli, chociaż z ustawy z roku 1576 (V. L. II f. 939 i 940) należy wnioskować twierdząco, albowiem prawo zwykle było poprzedzane przez praktykę życiową. Pomieniona ustawa głosi, że w kancelarji walnego sejmiku koronnego każdemu wolno kontrakty na wieczność spisywać.

Na powyższe kwestje odpowiedzieć mogłyby wyczerpujące badania archiwalne.

O języku w aktach sądownictwa dobrowolnego w dawnej Polsce.

Językiem aktów sądowych, a więc i aktów sądownictwa dobrowolnego, zeznawanych w dawnej Polsce przed: królem,

księcie, wojewoda, generalnym starostą wielkopolskim, notariuszem cesarskim, notariuszem apostolskim, kancelarią miejską, metryką (kancelarią) królewską, trybunałem sądowym oraz sądem ziemskim, grodzkim czy wiejskim, — był od początku powstania tych aktów naogół język łaciński. Używano też w drodze wyjątku w aktach sądowych języków: czeskiego, ruskiego, litewskiego, niemieckiego oraz polskiego.

Ustawa z roku 1543 dopuszcza w aktach sądowych język polski narówni z łaciną, która, naogół utrzymała się do końca istnienia dawnej Rzplitej. Ustawa ta głosi: *Ut autem citationes ita controversias decreta et inscriptiones. liberum est unicuique Polonica lingua scribere, hoc tamen perpetuum sit, ut tam inscriptiones Terrestres, quam illa omnia in acta Polonice vel Latine inscribantur, proptereaue Notarii Terrestres debent assidere actis sub amissione officii* (V L. t. I, f. 582).

Pomieniona ustawa z roku 1543 została potwierdzona przez ustawę z roku 1764 (V. L. t. VII, f. 204), gdzie powiedziano, że „acta wszystkie publiczne językiem tylko Polskim i Łacińskim, a nie inszym, expedjować obiecujemy“.

Język polski, jako obowiązkowy, zaprowadzono w roku 1563 w aktach sądowych ziemi oświęcimsko-zatorskiej, co trwało do 1616 roku, kiedy i tu ustanowiono język łaciński.

W niektórych aktach sądowych, w języku łacińskim pisanych, znajdują się zwroty lub terminy polskie. Jak zaznaczyłem w mej pracy „Zarys dziejów notariatu w Polsce“ (str. 7), z księgi sądowej ziemi Płońskiej (1400 — 1417), w opracowaniu prof. Marceliego Handelsmana, widać, że tekst łaciński aktów jest przeplatany zwrotami języka staropolskiego; wyrazy staropolskie zostały wraz z tłumaczeniem na nowopolski podane przez prof. Handelsmana w skorowidzu, złączonym do księgi.

Od roku 1792 język polski zaczął wyłącznie obowiązywać w aktach sądowych. W tomie IX V. L. ustawa o ustroju sądu ziemiańskiego (art. VI, 6-to, 2) głosi: „Aktykacje, przyznania i suscepty w Polskim języku przyjmować, tudzież i tranzakcje wszelkie, w czasie nieprzytomności sądu“ — „pisarza aktowego szczególnym obowiązkiem będzie“.

Język ruski w aktach w aktach sądowych był używany od końca XVI wieku na Rusi w województwach: wołyńskim, bractawskim, kijowskim, (później w czernihowskim), które, jednakże, od 1768 roku miały używać języka polskiego przynajmniej w wyrokach trybunału. W wieku XVII i XVIII na Podlasiu akta, przez strony wnoszone, pisane były po polsku. Język ruski był ustanowiony w aktach przez Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego; w rozdziale IV (art. I) tego statutu powiedziano, że akta mają być pisane literami i wyrazami ruskimi; pisano też je po rusku alfabetem łacińskim. Przed statutem pisano akta i po litewsku. Na mocy reskryptu Zygmunta I, z roku 1540, dla Kowna, do czynności sądowych dopuszczono język litewski narówni z polskim.

W ordynacji Xięstwa Inflanckiego z roku 1677 (V. L. V, f. 484) powiedziano: „protestacje, pozwy, dekreta, po Polsku in omnibus subselliis specificate pisane być mają“. Wcześniejsze, bo z roku 1582, konstytucje inflanckie (V. L. t. II, f. 1041) głoszą, że pisarze umów, czyli „publici tabelliones“, na zjazdach sądowych wedle potrzeby obierani być mają. Termin ten „publici tabelliones“ raz tylko zdarzyło mi się spotkać w wydaniach Volumina Legum.

Ziemie: zatorska, oświęcimska i siewierska z pod panowania Polski przeszły czasowo pod panowanie Czech, lecz w drugiej połowie wieku XV powróciły do Polski. W tych śląskich ziemiach rządzono się przez czas jakiś prawem śląskim, które powstało pod wpływem praw: niemieckiego, czeskiego i polskiego, a sądowe akta pisano po czesku.

Około połowy wieku XVII pisarz ziemski zatorski, Jan Pisarzowski, przetłumaczył z języka czeskiego na polski księgi sądowe oświęcimskie (z lat 1440 — 1557) i zatorskie (z lat 1490 — 1562).

Od roku 1564, to jest od chwili przyjęcia prawa polskiego, księgi sądowe w ziemiach oświęcimskiej i zatorskiej zaczęto prowadzić na wzór sądów polskich.

W roku 1625 do sądów księstwa siewierskiego wprowadzono, jako urzędowy, język polski; należy przypuszczać, że i tu niedługo przetrwał język ojczysty, ustępując miejsca łacinie.

Dawne sądownictwo dobrowolne sądów wiejskich.

Osobna wzmianka należy się księgom dawnego sadu wiejskiego; dotychczas znane powstały w epoce Jagiellońskiej; dotyczyły one jurysdykcji sądu, składającego się z sołtysa, względnie wójta z ławnikami, lub też jurysdykcji pana w charakterze sędziego.

Pomienione księgi nazywano: registra scabinorum, libri actorum et iudiciorum, acta actorum, registra spraw gromady, księgi gromadzkie, protokoły gromady.

Najstarsze księgi wiejskie sięgają wieku XV; powstają one we wsiach, lokowanych na prawie niemieckiem, początkowo pisane były po łacinie, w drodze zaś wyjątku po niemiecku (wieś Krzemienica 1451 — 1584) lub z dodatkiem niemieckiego (wieś Krościenko); od wieku XVI księgi wiejskie zaczęto prowadzić po polsku; jedna księga wystarczała nieraz na kilka stuleci; zawierają te księgi, w porządku chronologicznym, akta spraw spornych i niespornych: rezygnacyj, zeznań długów, pokwitowań, testamentów, zapisów posagowych; w niektórych wsiach (Sucha) akta sądownictwa niespornego miały osobne księgi; we wsi Trześniowie akta sądowe za lata 1419 — 1842 obejmują pięć ksiąg; księga wsi Krościenka zaczyna się od roku 1408.

Zatrzymamy się dłużej na najstarszej księdze wsi Trześniowa, położonej w Małopolsce; przytaczam poniżej niektóre akta z tej księgi, sądownictwa dobrowolnego dotyczące, korzystając z materiału, jaki zawiera praca Heleny Polackówny pod tytułem „Najstarsza księga sądowa wsi Trześniowa 1419—1609”. Tytuł pomienionej księgi w oryginale brzmi: „Księga gromadzka wsi Trześniów 1419 — 1609”, a po łacinie „Liber iudiciorum bannitorum villae, quae nuncupatur Trześniów ab. an. 1419 ad an. 1609”, czyli „Księga sądów gaynych wsi, zwanej Trześniów

od roku 1419 do roku 1609". Sąd wiejski zwie się tu *judicium bannitum* lub *gayny* sąd.

W czasach odległych gaje służyły miejscem zgromadzeń, wieców, sądów; dzięki temu termin „gayny“, zagajony, został stosowany w późniejszym sądownictwie polskim.

Bannum jest to termin średniowieczny, obcego pochodzenia, oznaczający władzę czy jurysdykcję. J. W. Bandtkie w swej *Historji Prawa Polskiego* (str. 29) mówi: „U Normanów „span“ oznaczało wyrocznie, a „ban“, „bannos“, „bannum“, „banale“ są w ścisłem podobno pokrewieństwie. „Bannos“ znaczyło u starożytnych Italów, może Wenedów Adrjatyckich — władcę, pana. — *Judicium bannitum* był to niższy sąd mieszczańsko-włościański, który aktów, ziemi szlacheckiej dotyczących, nie obejmował.

Sądownictwo włości i miast królewskich trzymało się względnie niezależnie przy nadaniu początkowem, aczkolwiek i tu starostowie czy dzierżawcy (*tenutarius*, *obligatorius capitaneus*) dążyli do ograniczenia praw i swobód ludności; włościanie po dobrach prywatnych, świeckich czy duchownych, zależni byli całkowicie od swych panów, stojąc pod ich prawem i sądem nieograniczenie.

Tradycja królewszczyzn dotychczas żyje w narodzie; włościjan byłych wsi królewskich obecnie jeszcze w starostwie Pułtuskim nazywają „królami“.

Sąd Trzeńskiego sędził według *ius Teutonicum* nie bez wpływu, oczywiście, prawa ojczystego. W aktach figuruje: *ius maydoburskye*, *niemeczkye*, *trzeńskiego*, *Almanicum*, *Meydoburgien*, *Crosnense*, *duplum terrestre et Almanicum*, to jest podwójne i ziemskie i niemieckie. Sam sąd zwie się: *judicium banitum*, *judicium banitum legale*, *major alias ryk*, *magnum et generale*, *judicium causa necessitatis*, *necessarium*, *particulare*, *scabinale*, prawo zagajone, zupełne, gayne, szad (sąd) zagaiony, wielkie, okoliczne, potrzebne, schaczka prawa, *non banitum sed ex iussu ac mandato domini*, prawo za rozkazaniem Jego Mości. W czasach późniejszych sąd zwał się: *contestatum*, *judicium*, *taxa*, *registrum*. Akta przedstawione są czasem

w krótkiej formie, w formie zapiski, a czasem w formie obszerniejszej, zupełnej; komplet sądzący nie zawsze bywa oznaczony z imienia i nazwiska jego członków.

O komplecie sądowym mówią następujące zwroty: *coram nobis sedentibus pro tribunale et iudicio*, to jest wobec nas, zasiadających w trybunale i sądzie, *coram nobis sedentibus iuratis*, to jest wobec nas zasiadających przysięgłych, *in scamno sedentes*, to jest na ławie zasiadający lub ławnicy.

Wójt o sobie mówi: *ius feci*, lub *sub me*. Sąd wiejski nosił tyłk pozornie cechy samodzielności; sądownictwo było przeważnie patrymonjalne, zależne od dziedzica, dzierżawcy królewskiego lub jego wóldarza (*factor*, *procurator*); transakcji kupna na rzecz kmiecia dokonywał dziedzic lub jego wóldarz przed sądem wiejskim, wójtowskim, lecz dopiero za pozwoleniem dziedzica wolno było umocnić ją wpisem do rejestru.

Wójt zwie się *generalis* lub *viceadvocatus*, rzadziej *iudex*, *advocatus*; faktycznie był wójtem dziedzic (dzierżawca królew-szczyzny); wybór wójta i ławników był uzależniony poczęści od dzierżawcy, poczęści zaś od gromady i jej o kandydacie opinji.

Ławnicy (ławyczni, przysiedniki) zwa się *scabini iurati*, *assessores* lub *fideiussores*. Kompletna ława składała się z siedmiu ławników i wójta; zmniejszona — z pięciu lub czterech, na przykład, kiedy komplet udawał się do mieszkania kmiecia w celu przyjęcia testamentu.

Pospólstwo, gromada służy niejako świadkiem zeznanego aktu (*hoc patet communitati*), choć najlepszym dowodem służył rejestr (*nalaszi in registro antiquo*), wobec czego strona zainteresowana dbała o wniesienie umowy czy sprawy do rejestru (*dedit se introduci in registrum, fecit inscribere in registrum, admisit sibi acticationem in registrum, notari in registrum petivit, fecit memoram dominis, iuratis introduxit ad librum suo grosso, fecit, sibi inscriptionem propter meliorem memoriam*) i w tym celu składała grosz, jako opłatę sądową, która zwała się: *ius scabinale et testimoniale*, „szepeszelińky“ *sepslingum, solidum scabinale, memoriale, grossus superscriptionis*.

Zapiski rządowe zrzadka wspominają o pisarzu, zasługi którego, oraz rola, jako redaktora aktów i instruktora sądu wiejskiego, były także, jak pisarze sądu ziemskiego czy grodzkiego, a może nawet i większe ze względu na mniej oświecony skład sądu. Sprawy załatwiano na rokach sądowych; roki były: wielkie czyli ryk (*judicium magnum, generale*), zwykłe, mniejsze (*judicium parvum, particulare*), wyłożone (*ad terminos deputatos*), w razach nadzwyczajnej potrzeby potoczne albo potrzebne (*causa necessitatis banitum, ardua in negociacione*). Sądy zwyczajne zagajał wójt, odbywały się w karczmie (*in taberna*), sądy zaś wielkie dziedzic, lub jego włodarz; we dworze (*in curia*).

Wójt używał formuły: *banitum fuit per me viceadvocatum*, dziedzic: *fuit celebratum per me generosum dominum*. Posiedzenia sądowe odbywały się w Trześniowie zwykle we wtorki; sprawy jurysdykcji niespornej, zeznania aktów odbywały się przeważnie na sądach zwyczajnych; zapiski trześniowskiego sądu wspominają o woźnym (*ministerialis*).

W aktach spotykamy: bliższść rodzinną do pierwokupu, litkup, oddanie nieruchomości przez podanie zielonej gałęzi. Wypicie litkupu (*marcipotum, almasium*) czy podanie gałęzi (*sub ramo, cum ramo, dedit ramum, resignaverunt agrum cum ramo iuxta juris formam*) często towarzyszą tranzakcjom.

Sprzedaż nieruchomości zwykle kończy się zwrotem, zwalnającym nieruchomość od prawa pierwokupu ze strony sprzedawcy (*wyszeka się wszytshkiego ze krwya swoya, liberat a se et a legitima a pueris et ab amicis suis consaguineis*).

Pierwsza księga trześniowska do połowy XVI wieku jest prowadzona wyłącznie po łacinie; pierwszy akt notowany po polsku dotyczy roku 1551. Akta wcześniejsze, po łacinie pisane, zrzadka są usiane przez wyrazy staropolskie.

Najdawniejsza księga sądu trześniowskiego ma format dułki (podłużny a wąski); papier ma znaki wodne; z rokiem 1586 przyjęto w księdze styl nowy, który w tymże czasie był zaprowadzony powszechnie w całej Polsce.

Początkowe zwroty w aktach sądowych wsi Trześniowa są także jak i w aktach sądowych grodzkich czy ziemskich: *coram (nobis) iudicio bannito veniens etc.*, ale figurowało wiele też innych formuł: *coram nobis iudicio in bannito*, *coram nobis advocato et scabinis*, *coram nobis advocato et septem scabinis alias gayny szant*, *de anno domini N. N. coram nobis viceadvocato et septem juratis*, roku bożego, stanąwszy oblicznie, za prawem zagayonem, które się działo roku bożego NN, stał się jest targ miedzi uczciwimi. Zdarzają się akta łacińsko-polskie, mieszane; początek po łacinie, zakończenie po polsku, akta zaczynają się też od zwrotów: *in nomine domini. Amen; noverint universi et singuli, notum sit omnibus et singulis, quod veniens, sciatis haec, nos jurati.*

Pomienione formuły poprzedza data, lub po nich następuje. Otrzymuje się wrażenie, że wogóle zwroty i formowanie aktu są tu swobodniejsze i więcej urozmaicone, niż w aktach sądów grodzkich i ziemskich.

Wielką jest zasługa sądu wiejskiego, że w drugiej połowie wieku XVII wprowadza do aktów język polski, którego trzyma się aż do czasu upadku dawnej Rzplitej, gdy tymczasem akta sądów grodzkich, ziemskich i trybunalskich trzymały się niewolniczo łaciny do tegoż czasu z wyjątkiem ziemi oświęcimsko-zatorskiej, a także i siewierskiej, gdzie przejściowo w wiekach XVI i XVII używano języka polskiego, aby potem znów do łaciny powrócić; dla tego też akta dawnego sądu wiejskiego stanowią cenny materiał dla badań nie tylko prawnych lecz i językowych.

Ślady niektórych pomniejszych czynności notarialnych, załatwianych już w czasach ostatnich przez sędziów pokoju i sądy gminne,—przetrwały w artykule 220 ustawy notarialnej dla b. Królestwa Polskiego.

Akta wsi Trześniowa, ogłoszone przez Helenę Polackównę, obejmują tylko pierwszą ich księgę i sięgają roku 1609. Nie mając pod ręką, spoczywających w archiwach, dalszych aktów trześniowskich, wobec tego, że i inne księgi małopolskiego sądownictwa wiejskiego dotyczą czasów późniejszych, zaczerpną-

łem z ksiąg owych, w wydaniu prof. B. Ulanowskiego, akta dobrowolnego sądownictwa wsi „Skotniki“ z wieku XVIII oraz akta wsi „Tyniec“ z wieku XIX.

O aktach ławniczych starej Warszawy.

Nawiązując do wzmianki o aktach mieszczańskich w I części moich „Studjów i materiałów do dziejów notariatu w Polsce“, należy poświęcić nieco uwagi na tem miejscu aktom dobrowolnego sądownictwa mieszczańskiego dawniej Warszawy, pierwsza księga których została wydana przez Warszawskie Archiwum Główne, pod tytułem „Księgi ławnicze miasta starej Warszawy z XV wieku“.

Niektóre akta: wsi „Skotniki“, wsi „Tyniec“ oraz starej Warszawy, dotyczące sądownictwa dobrowolnego, zostały umieszczone w pracy niniejszej po aktach trześniowskich.

Pomieniona księga ławnicza starej Warszawy obejmuje lata od 1427—1453; sąd zwie się tu iudicium banitum (parvum, emptum, magnum, comune, generale); akta pisane są w języku łacińskim, zrzadka w niemieckim.

Sądząc z systematyczności i porządku w prowadzeniu księgi, należy wnioskować, że księga jest czystopisem, układanym na mocy notatek bruljonowych, a nie protokołem posiedzeń sądów gajonych. Przeważna część aktów dotyczy umów, — wyrażonych w formie krótkich zapisek, informujących o treści zawartych tranzakcyj.

Akta, zaczerpnięte z pierwszej księgi sądowej wsi Trześniowa.

Commutatio, frimark, zamiana.

Anno 1473. Anno domini M^oCCCCLXXXIII. Iudicium extitit banitum per providos viros Nicolaum viceadvocatum et septem scabinos. Coram quo iudicio veniens feria tertia post festum Purificacionis Marie (9 Iutego) Passek recognovit, quia solutio sibi facta a Petro alias Smolka pro comutacione agri, quia dedit agrum pro agro et tres marcas adidit Petrus Smolka

Paulo et idem Paulus debet agrum deliberare annum et diem et super hoc dictus Paulus fideiutores posuit annum et diem. Insuper dictus Smolca dedit ius scabinorum.

Anno 1586. Idem cum Andrea Woitaniowicz Stanawszy oblicznie Jendrzei Woitanowycz przed prawem zagaionem nie-przypedzony any przymuszony, alie dobrowolnie y yawnie iest zeznał ze s they roilley, która ma fimarkiem Jadamem Woitaniem, strikiem swem, dosicz vczynił woith wssitkiem stronom, które miały bliskoscz swą na they roliey, na ktorey sziedzy then ze przerzeczony Jendrzey Woitaniowycz, s czego szye y wyrzekly, a on thakowem ze obyczaiem ma wyplaczcycz the rolią, na ktorey sziedzy Yadam Woytan, woit, thym stronam, które mają bliskoscz, a gdzieby temu dosicz nie vczynił Jendrzey, tedy szie thak obligue y zapissuie zarasz puszcycz the rolią, na ktorey sziedzy, woithowy albo potomkom iego krom wszeliakiego zadawania prawnego, czo thenze woith dla liepszego swadecztwa prawu grossem swem oblozil.

Inscriptio certi debiti, dług.

Anno domini 1562. Coram eodem iudicio stans personaliter laboriosa Barbara Aluatkoua sana mente et corpore recognovit, quod debita esset tres florenas predicto laborioso Sebastiano Ribus, quos debet persolvi ex rate anni huius videlicet anni 1562 marcam, alias vero pecunias debet persolvi predicta Barbara Haluathka ad annos futuros videlicet 12 gr., quod dictus Sebastianus Ribus memoriale solidavit iuxta iuris formam.

Anno domini 1577. Eodem iudicio banitto. Sthanawszy oblycznie Jan Klymek zeznał dobrowolnie, ysz wynien przerzeczonemu Marczinowy Karwathowy grzywien 5, kthore oddawa mu u thego przerzeczonego Jedrzeia Woitania wibierac na rathi na przednieisze wyszei mianowane, ysz zadnei in-szi dluznik nie moze bracz prendzi nad thego Marcina Karwatha asz do zupelnei zapłaty iego, czo ten Marcin Karwath zalozyl groszem szwom i zapyszal.

Divisio bonorum alias wydzyal.

Anno 1420. Sciatis hec, domine iudex dicte Iohannes, notum sit vobis et septem iuratis et communitati tote, quod venerunt duo fratres patruales videlicet Michael Thussicz et

Stanislaus Crop ante banitum et stans Stanislaus dixit Michaeli: da partem meam, tunc Michael dedit partem sibi de omnibus et quartam partem agri et in agro meo nichil habet.

Anno 1550. Idem cum eodem. Stans personaliter coram iudicio banito dictus Adam Kloda recognovit palam, quod recepit ad se ex isto agro, quem vendidit dicto Paulo Mascula alias *zyvyszny* duas vaccas et duas iuvenes vitellas a dicto Paulo Mascula alias *vydzyalu*, que divisio spectabat super hanc Barbaram sororinam ipsius, super quod memoriale positum est.

Emptio-venditio, przedanie, targ.

Anno 1428. Notum sit universis et singulis presens registerum nostrum audituris, quod Gregorius dictus Jachnicz vendidit agrum suum Martino Thabyssowycz pro undecim marcis. Idem Martinus persolvit totam pecuniam pro eodem agro. Idem Gregorius recipiens pecuniam suam promisit sibi, quod nunquam habebit nulla amicis suis neque ab ipso neque a pueris suis perpetuis temporibus. Idem Martinus Thabyssowycz posuit testimoniale pecuniam in banitho iudicio coram scabinis et fide dignis, et hoc coram Iohanne vice avvocato, Nicolao Pachlezrowycz, Petro Swethowycz, Andrea, Nicolao, Iohanne, Gregorio Grabecz, Stephano Thabyssowycz et ceteris fidedignis ista protestacio est facta. Hec acta sunt in banitho iudicio in die sancte Scolastice sub anno domini M^o CCCC^o XXVIII etc. (*10 luteo*).

Anno domini 1599 stal sye yest sad wyelky zagayany we wthorek po s. Walantem (*16 luteo*), który to sad yest zagayany przez mye lethwoyta, Adama Woytanya, przesz syedm lauycznych, to yest Maczyey Sbygyen, Tomek Dydak, Stanysław Dydak, Jan Slip, Bartoss Dębny, Woyczyech Maczyag, Wawrzek Czysz. Do tego prawa wysse opysanego przystapywszy Madeyowa wdowa synem swoim Maczyeyem, będąc ona szdrowa na czyele y na wmysł, wysznała dobrowolnye, yze przedała ymyenye temv to synowy swemv, Maczyeyowy za grzywyen sternasczye, w kasdą grzywyne lyzcząc po grosi 48, i pvscza ta mathka synowy swemu konye, wosz kouany; ten to Maczyey Madey kladze pod rosę syeloną grzywyen pyecz, który ten zadatek matka yego byerze do rąk swych, przy tem tesz ze to Maczyey Madey y pczoly

kvpyl v mathky swey, ktora ta mathka czyny mocznem na tem
wsythky wysey opysanem, yako syna swego, czo slyszacz Ma-
czye Madey grosem swem opravyl i lythkvpem podpyl, ktora
ta rola lezy myedzy rolamy z eydney strony Marczyn Dyda-
ka, sz drugyey strony Walanty, wnęk.

Fideiussio, cautio fideiussoria, rakoyemstwo.

Anno 1542. Martinus Pyettryk cum Iacobo. Sub eodem
iudicio banito. Quomodo stans ante iudicium Martinus Pyet-
tryk rogavit Iacobum de Lwbatowa cum Noszka, quod sibi an-
nuales pecunias habet expectare ad festum sancti Iacobi. Fi-
deiussores pro Martino Ian Conyecznzy, Albertus Pyettryk, Ian
Zyemyanyn, Adam Cordetko, Mathias Nabdla, Iurek.

Inscriptio in vim reemptionis.

De anno domini M^o CCCC^o LXVII. Coram iudicio banito
viceadvocato et septem iuratis veniens honestus vir Stanek ta-
xam invit pro quartale agri pro media quarta marca so-
luta a Petro dicto Smolka, iam recepit totalem peccuniam ipse
dictus Stanek alias Szocha tita, quod libere et pacifice debet
tenere ipse dictus Szmolka ab ipso dicto Stanek, ab ipsius pue-
ris et posteribus et aliis quampluribus amicis suis, sed ac tamen
dumtaxat dum evenerit aliquis cum peccunia parata, extunc
ipse dictus Petrus Szmolka debet cedere ipsum quartale agri
per medium peccunie solvendo super duos annos iuxta taxam
huius agri et super hoc ipse dictus posuit suum ius scabinale
coram iudicio banito. Insuper ipse dictus Petrus Szmolka cedit
medium segetum iuxta censum istius agri etc.

Obligatio, invadiatio, zastaw.

Anno domini 1482. Coram nobis Petro Szmolka vi-
ceadvocatum una cum septem iuratis Wolowyecz *szastavyl*
Curpetkowi tabernatori septem grossos sine sex obulos *straly*
et falkastrum, tunc Curpetko posuit in octo dominicis et quan-
do venerunt octo dominice tunc dixit Curpthko: iam est meum
vel non, tunc ius *szkaszalo*, est tuum et ad hoc posuit suum so-
lidum.

Anno 1597. Anno domini 1597. Sąd yesth w y e l k y
z a g a y a n y, ktory yesth sprawowany we wtorek przed ś.
Walantem (*11 lutego*), ktory tho sąd yest sprawowany przesz

Adama Woythanya, woytha trzessnyowskyego, y przesz
szyedmy lawycznych, to yesth Maczyey Szbygyen, Thomass
Dydałowycz, Stanisław Dydak, Jan Słep, Barthosz Dębny,
Woyczyech Maczyąg, Stanisław Woythan, przy bythnosczy
slachethnego pana Nothoczkyego. Do tego prawa wyssey
opyssanego przystąpywszy oblycznye Jan Tabyss, nye bę
dącz przymuszony any przyniewołany, alie dobrowolnye wy
sznal, ze wysył trzy grzywny od SSymona Masskvy zasta
wv, która roley belo w zastawye pylczwyartek, którą bel za
stawyl nyehoszyk oczyecz yego, to on wykvpyl.

Solutio, zapłata.

Anno 1438. Nos scabini una cum tota communitate pu
blice fatemur, quia Nicolaus sartor solvit nobis marcam ex inte
gro, quam dederamus super agrum ecclesiasticum, videlicet
quem emeramus apud Swenthoslaum etc.

Anno 1603. Anno 1603 die 14 Iunii. Zapisz Sebastiana
kaczmarza z własnem oyszem swym, Stanisławem, o ostatnią
ratę płaczenia pieniędzy, który zapisz iest wysey napisany
y pod pierwszą ratę 10 grzywien zapłacony, a targ własny
opisany grzywien 20 według vmowy, iako syn z oiczem a wła
śnie y słusnie puszcza mu dobrowolnie karczmę według kupna
wyssey opisanego. Przy thym zapisie ostatku beli vczczwi lu
dzie przysięgli, którzy prawu przynależą: naprzod woith Woi
ciech, Mathysz Zbygien, Tomasz Dydak, stanisław Dydak,
Jan Hepa, Barthosz Dębny, Laurencius Czysz. Puszczel mu
karczmę ze wsytkiemi dobrami, aby trzymał Sebastiana karcz
marz y z żoną swoją własną y teraznieissa Barbarą y z dział
kami swemi pod tą samą wyssei opisaną, czo prawo przyięło,
a sobie ten kaczmarz swym grosem założył.

Testamentum.

Anno domini 1489 quarta feria proxima post Andree (2
grudnia) hora vesperarum vel quasi in domo Galli molendina
toris. Circumspectus predictus Gallus molendinator conside
rans multitudinem vite sue et volens sibi de suis bonis testa
mentum facere et existens licet languens corpore, attamen sa
nus mente et cum consilio amicorum suorum, tum et bene de
liberato animo vocatis iuratis ad hoc specialiter in domum
suam videlicet Mathiam Thabysz, Clementem, Paulum Pawlyk,
Petrum viceadvocatam Smolka, Nicolaum Flyak kmethones de
Trzessnyow, coram quibus legavit pro anima sua: primo in

hospitale in Crosznam unam marcam primam, item ad ecclesiam in Jaschonow duass marcas secundam pecuniam, item in Sanok unam marcam ad hospitale, item Agnethe sorori sue unam marcam, item Andree unam marcam filiastro suo, item marcam unam pro cera ad faciendas candelas seu luminaria ad ecclesiam in Jaschonow, item apistretum legavit Iohanni Liszek, de quo semper ceram debebit ad ecclesiam dare eviterne, item vacam unam legavit Margarete pro servicio uxori Iohannis Liszek, item legavit Iohanni Liszek duas marcas in predicto molendino pro ipsius servicio, item a necessaria ad laborandi rotas eidem Iohanni legavit, item legavit bellistam Mathie Thabisz ad vendendum et ipse vendendo debet misas appreciare, apistretum, quod est in borro domini capitanei.

Anno 1579. Coram iudicio banito. Stało się przy wczczywych Adamie woiczie, Stanisławie Kosku, Didaku Janie, Matisie Zbygniewie, Simonie Reszu, Mathisie Halwatku, Janie Ziemianinie, Matisie Debnego. Adam woith Trzesznio. Wsziszczyzmy smiertelny, a dla lepszy pewnoscy zapisacz iem roskazuie grosem swim, isz oicizna moya iesth własna na thim imiēniv, to iesth rola, która liezy między Kłodą Adamem, a między Chanaykiem Symkiem z obu stron, którą oiciznę trzyma sinowiecz moy, Stanisław Woithan, Janow syn, v summy, którą ma grzywien 6, dokłodaiaacz sie za siedm... oiciznę swą własną oswobodzicz y wikupicz mam wolią czego my prawo sprawiedliwie pozwoliło, mnie any thamtę stro nie nie folguiācz tylko sprawiedliwosc z nayacz, do czego są swiatkowie przy testamencie Stanisław Kozek, Jan Didak, isz ya bendę powynien płaczicz rathe themu to sinowczowy swemu według summy w sapisie, a ya na każdą summe respondowacz powynien, na czo pamiętne polozil; ony mogly sobie w nych liecziecz, młodicz pisacz, czo chcieli, theras ya chce wiedziecz o swy oiciznie.

Akta sądownictwa dobrowolnego, zaczerpnięte z księgi gromadzkiej wsi „Skotniki“.

Dział spadkowy (zrównanie sched).

7452. Działo się w Skotnikach d. 15 września r. 1707. — Stanąwszy dobrowolnie y nieprzymuszenie przed urzędem przysiężniczym y xsięgami gromadzkimi siostry dwie rodzone nazwane Łatanianki przezwiskiem po oycu swoim Marcinie Łatanym, tez wzwyz pomienione siostry przezwiskiem Ła-

tanianki,, starsza siostra Zofia alias zona Iędrzeja Norczyka, siostrze swojej rodzoney Reginie, która to Zofia, starsza córka Marcina Łatanego, przebrawszy posagiem siostry swoje młodszą Reginę od rodziców swoich, iako ich rodzice postanowili, ponieważ Regina córka młodsza Łatanego Marcina nie mając tej wyprawy i posagu, rodzice posazyli ją gruntem alias ćwiercią roli y ochędostwem, iakie mogło bydz po śmierci oycy swojej, też siostry przezwiskiem Łatanianki porównały się samy sobą, starsza siostra Zofia, zona Iędzeia Norczyka, młodszej siostrze Reginie przywrociła, która przebrała posagiem fl. 65. A też młodsza siostra Regina y z mężem swoim Matyaszem Malcem, starszej siostrze Zofii w głos zeznawszy y te słowa wymowiwszy: puszczam y odaię siostrze swojej rodzoney Zofii pułćwierci roli y z mężem swoim Matyaszem Malcem wiecznemi czasy y na potomstwo iey, y podpisała się krzyzykiem †. Przy czym byli ludzie wiary godney, przysiężni Skotnicy: Szymon Gawłowicz, woyt Skotnicki, Stanisław Kępa, Ian Wcisło, Ian Setman, Stanisław Bula, Woyciech Guzy, Szymon Olexy. — Walenty Struzek, pisarz gromady.

Przyznanie długu i darowizna.

7487. Działo się w Skotnikach d. 23 lutego r. 1754. — Przed urzędem woytowskim przysiężniczym y aktami gromadzkimi Skotnickimi, stanąwszy dobrowolnie a nieprzymuszenie uczciwa Reyna Mazurowa w głos zeznała, iako winnam dziewczę służący u mnie zło. 50 zasłuk, których nie mam z czego zapłacić, ale na pułćwierci roli własny swoy zapisuję te 50 zło., po moy śmierci wolno będzie successorom wrocić zło. 50, a pułćwierci roli odebrać iako swoje, y puł stodoły od chałupy daię tej dziewczę, ponieważ mi służyła kilkanascie lat wiernie, po moy śmierci wolno y będzie to pułstodoły rozebrać albo przedać, jako y się podoba, a ona mnie powinna do śmierci dohować przy sobie y posłuszna byc we wszystkim. Przy tym byli ludzie wiary godni: Matyasza Kępa, woyt Skotnicki †, Ian Krasny przysiężny †, Tomasz Równiatka †, Reyna Mazurowa †.

Pokwitowanie.

7507. Działo się w urzędzie Skotnickim d. 8 marca r. P. 1798. — Gdy ia Kantey Siwczak, którym był w służbie przy woysku cesarskim, a gdym się powrocił do wsi Skotnik na urloib, dopierożem się udał do posesii po rodzicach swoich, która Giertruda a bratowa moja na tę samę posesią otrzymała

prawa od Zuzanny a matki tego Kantego Siwczaka, a gdy Kantey Siwczak posędem w prawo z tą Gertrudą a bratową swoją, iak do urzędu woytowskiego tak y do zwierzchności dworskiej tak temuz Kantemu Siwczakowi przysadzili, iak urząz woytowskiej tak y zwierzchność dworska zło. 72, z tęg przyczyny, ze ten Kantey Siwczak przy tym prawie nie był, tak ten Kantey Siwczak odebrał do rąk swoich tę zło. 72 y unę kwituie, ze nie będzie miał żadney pretensy do Giertrudy a bratowy swoiey, ani do potąmków ich wiecznemi czasy, y na to sie podpiszuię: Kantey Siwczak †, przyczym byli ludzie wiarey godney: Kazimierz Chaytek woyt Skotnickiey †, Iakub Kępa przysięzny †, Łukasz Gielmonda przysięzny †, Iozef Zyla przysięzny †, Błazey Chaborowicz przysięzny †, Martynus Chatkowskiy, pisaryo gromackiey.

Akt z księgi gromadzkiej wsi „Tyniec“. Kupno — sprzedaż.

7329. D. 9 Maia 1824 roku nizey podpisany wezwany byłem do urzędu gromadzkiego od siostry moiey Konstancyi Wroblowskiej, która tamze w obecności świadkow namowiła mnie, abym od niey kupił połowę stodoły mnieyszą, od oycy testamentem dla niey legowana, mowiąc do mnie w następujący sposób: „Poniewaz kupiłeś u oycy większą połowę stodoły za zł. 30, ia zaś mam mniejszą drugą połowę od oycy dla mnie legowaną y teraz pieniędzy potrzebuie, więc tę moię połowę odkup odemnie, za którą iako od brata nie żądam tylko złp. 18, zaczym przy świadkach tez 18 zł., dałem iey a siostra zleciła mi prawo uzywania stodoły całej, iako iuz moiey wcale za pieniądze mającey nie sukcesyonalney. Co wszystko w urzędzie gromadzkim u Marcina Kaczmarczyka, iako na ten czas woyta i w przytomności świadków działo się. Datum w Tyncu, d. 9 Maia 1824. Benedykt Marczyk kupiciel †, Konstancya Wroblowska przedająca †, Marcin Kaczmarczyk woyt †, Woyciech Lelonek przysięzny †, Wincenty Mazurkiewicz świadek †, Kaietan Gąsiorek świadek †, Woyciech Smiech świadek †, Fr. Stępkowski pisarz mp.

Akta z ksiąg ławniczych miasta starej Warszawy z XV wieku.

Kupno — sprzedaż.

Item veniens ad iudicium banitum Laurencius Pirka cum Mathia Szuszką, recognovit idem Pirka, quia emit ortum apud

Szuska pro XII sexagenis et iam exsolvit totum, nisi adhuc teneatur quinque sexagenas minus XIII grossis exsoluere ad Nativitatem domini (25 dec. 1427), Factum est anno XXVII°.

Zapis pierwszeństwa na nieruchomości (potioritas).

Item veniens ad iudicium banitum Michael faber protestatus est super domum Jacussii Promnik in LIII grossis, quod sit primus et principalis preter omnes alios creditores. Factum est anno XXVII° post festum Nativitatis Marie (12 sept.).

Donatio.

Item veniens ad iudicium banitum Hanna Złota Dura recognovit coram avvocato et scabinis, quia dedit VIII sexagenas comunis monete super muris Pachol et recognitionem si fuerit plus, hoc etiam dabit, et hoc dedit super parietem. Factum est anno XXVIII° feria sexta proxima ante Laurencji (6 aug.).

PLAN PRAC ARCHIWALNYCH.

w celu określenia ważniejszych momentów w dziejach notariatu polskiego i przeprowadzenia historyczno - porównawczej analizy aktu notarialnego w Polsce przedstawiałby się w następujący sposób:

 kwestja językowa,

 domniemanie co do zeznawania aktów:

 1) najdawniejszych, 2) przed sądami kasztelańskimi i 3) w kancelaryj sejmowej;

 akta zeznawane:

 przed starostą genarelnym wielkopolskim,

 w metryce królewskiej,

 przed kancelarją miejską,

 przed sądami: grodzkimi, ziemskimi i trybunałskimi;

 przed sądami wiejskimi;

 akta:

 notariatu cesarskiego,

 notariatu apostolskiego,

 dawnego notariatu na Litwie i Rusi,

 akta w okresie rozbiorów.

TEGOŻ AUTORA:

1. ZARYS DZIEJÓW NOTARJATU W POLSCE.
2. O IZBACH NOTARJALNYCH.
3. STUDJA I MATERJAŁY DO DZIEJÓW
NOTARJATU W POLSCE. CZĘŚĆ I.

ZAKŁAD HISTORII
PRAWA POLSKIEGO
J. K. B. i. S. W. S. S.

OMYŁKI W DRUKU.

Str	4	wiersz	14	— według
	5		8	— sprawując
,	6		1	— księciem
	7		10	— od „písano” do „łacińskim” zbędne
„	9	,	29	— po „podwójne” dwukropek
	10	,	32	— memoriam
„		,		— po „dominis” przecinek zbędny
,	„	,	33	— przed „sibi” przecinek zbędny
.	11	,	11	— przed „we” średnik zbędny
„		,	25	— po „strony” przepuszczono „krewnych
,	21	,	15	— kropka po tytule zbędna
,	21	,	31	— notariatu
